

L'ús d'ᾶν en l'obra de Sòfocles. ᾶν com a indicador de potencial de passat/irreal (II)

Jordi Cors i Meya

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Clàssica.
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Data de recepció: 10/10/1995

Abstract

The author, in this second paper, continues the exposition of the uses of ᾶν in the complete works of Sophocles. In the first part, in five separate groups he deals with the uses of ᾶν as an indicator of an unreal expression beside the verb in the indicative mode, with the *protasis* also in the indicative mode. Likewise, in the second part, in two separate groups he deals with the uses of ᾶν as an indicator of an unreal expression beside the verb in the indicative mode, but now with the *protasis* in the participle. Finally, in the third part, in two separate groups he deals with the uses of ᾶν as an indicator of an unreal expression beside the verb in the infinitive.

Sumari

3. ᾶν com a indicador d'irreal, amb principal i subordinada explícites, ambdues en el mode indicatiu 4. ᾶν com a indicador d'irreal, amb principal i subordinada explícites, respectivament en el mode indicatiu i en participi	5. ᾶν com a indicador d'irreal acompanyant un infinitiu, substituït d'un indicatiu, amb principal i subordinada explícites

En l'article anterior¹ s'han abordat, després d'una part introductòria, els dos temes següents mútuament complementaris: 1. ᾶν amb el mode indicatiu. Altres construccions equivalents, i 2. ᾶν com a indicador de potencial de passat. El segon d'aquests temes representa la primera part en què es pot subdividir el tema primer, tema més general en l'exposició del qual s'han inclòs algunes observacions preliminars i les llistes de tots els casos que després han de ser tractats sistemàticament. La distribució del contingut del segon tema de què acabem de parlar i la

1. CORS I MEYA, J. «L'ús d'ᾶν en l'obra de Sòfocles. ᾶν com a indicador de potencial de passat / irreal (I)», *Faventia* 15/1 (1993), p. 7-28.

dels nous que a continuació exposarem —tots ells parts integrants també de la matèria del primer tema general mencionat— està basada senzillament en l'agrupació dels casos cada vegada encara pendents d'anàlisi segons el valor precís de l'äv i d'acord, alhora, amb algunes característiques sintàctiques que resulten significatives. De conformitat amb aquests criteris, doncs, passarem ara a examinar² com a temes concrets les altres subdivisions ja apuntades que podem fer de la matèria que abraça el primer tema, bo i procurant sempre reunir els casos d'äv en apartats, grups i subgrups que comportin un conjunt de trets el més homogeni possible.

3. "Av com a indicador d'irreal, amb principal i subordinada explícites, ambdues en el mode indicatiu

La noció d'irreal de què aquí partim és la usual entre els estudiosos d'aquests temes³. Entenem irreal —aplicant naturalment el qualificatiu a una expressió lingüística— com a equivalent de no real, en el sentit de contrari a la realitat⁴, d'acord amb la designació anglesa de *contrary to fact*⁵. O bé també es pot dir, segons ho especifiquen alguns autors en atorgar a una expressió aquest determinat valor modal, que es considera irreal una expressió quan no solament el vincle subjecte-verb és inactual, sinó que ni tan sols es dona⁶. En definitiva, el que transmeten aleshores els mots estrictes de la frase —afirmativa o negativa, interrogativa o asseverativa, etcètera— és contrari als fets; i només el context fa descobrir un tal valor modal irreal. Ara bé, de vegades s'oblida que el valor irreal està precisament estretament lligat al valor de potencial de passat, que n'és el punt de partida previ⁷. En efecte, oposat al valor modal negatiu de l'indicatiu —la factualitat o realitat—, el valor modal primari en aquest cas que ens ocupa —indicatiu de temps passat o secundari + äv— és d'entrada la possibilitat, concretament de passat. I a partir d'aquí, és una tal possibilitat de passat la que es converteix en irrealitat pel context immediat que sobretot sol proporcionar-li una oració condicional —o equivalent—, explícita o bé sobreentesa, en temps passat d'indicatiu: s'influeixen mútuament i es tanca llavors normalment l'esclatxa oberta vers la factualitat que implica tota possibilitat de passat, cosa que fa que aquesta esdevingui així irrealitat, alhora que la condicional destinada en principi a expressar simplement la rea-

2. Organitzant-ho en dues parts o, més aviat, simplement en dues trameses, la d'aquest article i la d'un de proper.
3. Sobre la qüestió general que ens ocupa i, en concret, sobre el punt de què ara tractem, remeto a la bibliografia presentada en les notes 1-4 de l'article sobre la primera part del tema, article citat més amunt, a la nostra nota 1. Hi afegiré un nou article, recent, de PINO CAMPOS, L.M. «Periodos condicionales griegos: un análisis lingüístico», *Emerita* 60/2 (1992), p. 261-286.
4. Vegeu sobre aquest tema, p.e., PINO CAMPOS, L.M., a.c., *Emerita* 60/2 (1992), p. 276, on dona una definició semblant d'*irreal*, però no admet, almenys en els períodes condicionals, que *irreal* s'oposi a *real*; creu que metodològicament a *real* s'ha d'oposar *no-real*.
5. Cf., p.e., MOORHOUSE, A.C. *The syntax of Sophocles* (Leiden 1982), p. 280.
6. Així ho manifesta, p.e., ALFAGEME, I.R. *Nueva gramática griega* (Madrid 1988), p. 214.
7. Cf. CORS I MEYA, J., a.c. *Faventia* 15/1 (1993), p. 20.

litat de passat esdevé irreal en contacte amb la possibilitat de passat de la principal esdevinguda irreal, a la qual, doncs, transforma com a resultat simultani de la mateixa transformació que a causa d'ella sofreix⁸.

No convé entrar ara en la qüestió dels períodes condicionals perquè no és el tema directe que tractem. D'acord amb el que s'ha exposat, tan sols interessa aquí la intervenció de les subordinades condicionals que donen valor irreal a l'indicatiu de passat + äv⁹. D'altra banda, és opinió comuna que, des de l'època posterior a

8. Afirmer explícitament que és l'associació amb una subordinada condicional, que altrament pot estar sobreentesa, la que fa que l'indicatiu de passat + äv resulti irreal (en lloc de potencial de passat), autors com MOORHOUSE, A.C., o.c. (Leiden 1982), p. 215-216; i GOODWIN, W.W. *Syntax of the moods and tenses of the Greek verb*, London 1889; també, *A Greek Grammar* (London 21894), esp. p. 285-286. D'altra banda, sense afirmar sempre explícitament aquesta associació, tanmateix els autors de gramàtiques i sintaxis gregues (pel que fa a la corresponent llista bibliogràfica, cf. anteriorment, la nostra nota 3, i, esp., el contingut de les n. 1-2 de l'article sobre la primera part del tema, citat en la nostra nota 1) solen oferir excel·lents síntesis del valor modal irreal i acostumen a apuntar també el valor modal de potencial de passat. En aquest sentit, és molt completa i útil la síntesi que ens presenta ADRADOS, F.R. *Nueva sintaxis del griego antiguo* (Madrid 1992), esp. p. 511-517, on fins i tot (p. 513) fa una breu referència al que deïem més amunt: «... expresan potencialidad en el pasado. Pero allí donde existe una condición (...) se habla de irrealidad, también en el pasado». Així mateix, veu equivalents l'irreal i el potencial de passat, entre els quals estableix una estreta relació, DELAUNOIS, M. «Contribution a l'étude de la notion de possible du passé en grec classique», *LEC* 44 (1975), p. 5-19; i *Essai de Syntaxe grecque classique. Réflexions et recherches* (Bruxelles-Louvain 1988), esp. p. 6 i ss. També, cf. ALFAGEME, I.R., o.c. (Madrid 1988), p. 212-216, 222-226, on fa un esforç per definir bé els conceptes (vegeu la citació que hem fet anteriorment, a la nostra nota 6, si bé se centra gairebé exclusivament en el valor irreal i només parla dues vegades de passada del valor de potencial de passat (p. 223 i 225).
9. Malgrat això, haig de fer un breu comentari, sobretot des de la perspectiva del nostre tema, als dos articles recents ja referits (inclòs el primer en la llista de la nota 2 del primer article i afegit després el segon —cf. la nostra nota 3—) de PINO CAMPOS, L.M. «Períodos condicionales griegos. Estudio crítico», *Eclás* 31/96 (1989), p. 75-95; i «Períodos condicionales griegos: un análisis lingüístico», *Emerita* 60/2 (1992), p. 261-286. El primer em sembla bé com a resum crític de les aportacions dels estudiosos sobre la qüestió dels períodes condicionals, però al final fa una crítica massa radical, sense aportar solucions clares, als noms tradicionals, especialment als termes contraposats *real* i *irreal* (p. 91-95). En el segon insisteix en aquest punt (cf. l'esment que n'hem fet més amunt, en la nostra nota 4, i vegeu, a més, esp. p. 274-277), però sobretot fa una anàlisi estructural remarcable dels períodes condicionals, en què ara no entraré. El que sorprèn, tanmateix, és que no aporta solucions prou viables a les seves crítiques terminològiques i, sobretot, que no té en compte per a res, com si fos una noció inexistente —de fet, no l'esmenta en cap lloc (ni tan sols quan la qüestió tractada ho demana, p. 267)—, la potencialitat de passat; així difícilment es pot explicar la irrealitat. Finalment, voldria comentar de manera succinta l'article de BASSET, L. «Valeurs et emplois de la particule dite modale en grec ancien», *Kühner-Colloquium* (Amsterdam 1988), p. 27-37; encara que el títol no ho indiqui, és comparable amb els articles anteriors perquè també té molt en compte l'examen dels períodes condicionals. Aparentment és un treball important, innovador; no hi entraré tampoc ja que no tracta gaire d'aspectes relacionats plenament amb el nostre tema. Haig de comentar, però, que fa algunes generalitzacions discutibles i que arriba solemnement a tres conclusions (p. 37), de les quals només la tercera es conclou realment del que ha analitzat en l'article; a part, el més qüestionable, des del nostre punt de vista, és que tampoc no considera per a res el potencial de passat, ni tan sols el menciona; d'altra banda, afirma que el valor irreal ve del context, però a més de no reconèixer, d'acord amb el que acabem de dir, que el potencial de passat és el pas previ d'on es parteix, no queda gens clar el paper que creu que juga la condicional en l'esmentat context.

Homer, es pot constatar la tanmateix habitual, si bé no necessària, connexió de l'aorist d'indicatiu amb el passat i de l'imperfet amb el present, naturalment en un context irreal¹⁰. Doncs bé, en aquest sentit, tampoc considero que sigui útil decantar-se teòricament *a priori*, en lloc de fer-ho *a posteriori* a partir del resultat de l'anàlisi dels textos, sobre un possible punt discutible, sobre si concretament en Sòfocles es dona que la irrealitat de passat —de manera paral·lela a la potencialitat de passat— fa referència a un passat que de vegades pot arribar fins al present —i esdevenir, aleshores, una tal irrealitat de passat l'equivalent d'una irrealitat de present— o, en canvi, fa referència a un passat que es queda sempre en el passat¹¹; i, encara menys, optar sobre si això, si és que es dona, depèn exclusivament de l'ús apuntat o bé de l'imperfet o bé de l'aorist d'indicatiu¹².

Ara, per facilitar la lectura dels textos que a continuació aniré presentant per grups, convé tornar a fer d'entrada algunes observacions explicatives de la disposició lineal i dels signes utilitzats¹³:

Cada referència textual conté el vers on surt l'ᾶν (o els versos, si l'ᾶν surt dues o tres vegades) amb el seu context immediat imprescindible i suficient¹⁴. A més, va acompanyada, citada entre parèntesis, per la referència a un context més ampli, que comprèn l'extensió equivalent a uns tres versos, normalment incloent-hi l'anterior i el posterior. Les citacions explícites del text grec poden fer ús d'aquest context més ampli, però molt sovint, gairebé sempre, consten només d'una extensió equivalent a un vers o dos versos, segons el que exigeix l'esmentat context mínim suficient en cada cas¹⁵.

10. Cf., p.e., ADRADOS, F. R. *Nueva sintaxis...* (Madrid 1992), p. 513-517, on n'exposa i exemplifica els usos habituals i els usos anòmals o rars.
11. Cf., p.e., DELAUNOIS, M. *Il.cc.*, que es decanta en general per un valor sempre de passat o pretèrit en un context irreal.
12. Totes aquestes qüestions són prou tractades pels autors que hem mencionat més amunt, en les nostres notes 8 (i 10-11), inclosa la majoria dels autors de gramàtiques i de sintaxis gregues a què s'ha fet referència, a tots els quals remetem. Presenten síntesis fonamentades normalment en una bona base de dades, acceptable en general però insuficient respecte de molts autors clàssics, Sòfocles entre ells; és per això que *a priori* no hi podem parar esment, n'hem de prescindir, per poder centrar-nos sense prejudicis en l'examen de les dades sofòclies, que ara sí ja seran suficients.
13. Aquestes observacions són les mateixes que consten al primer article: cf. CORS I MEYA, J., a.c., *Faventia* 15/1 (1993), p. 16-17. Les repetim aquí gairebé totes, perquè aquest segon article pugui també ser utilitzat autònomament. Respecte de les edicions dels textos de Sòfocles que hi són citades, vegeu les notes 7 i 8 (p. 9) del primer article mencionat.
14. Respecte dels signes *s* i *a*, col·locats darrere el número d'un vers, signifiquen:
s / ss i vers següent / versos següents (dos o més)
a / aa i vers anterior / versos anteriors (dos o més)
as i vers(os) anterior(s) i següent(s) (un de cada o més)
15. En les citacions explícites del text grec, sobretot les que contenen el context mínim, a fi de no ultrapassar un cert nombre de línies, particularment les dues que hem considerat com a extensió límit apropiada a aquests últims contextos (és a dir, una extensió equivalent a dos versos), el canvi de vers s'assenyala d'una de les tres maneres següents:
 1. La barra separadora «/» precedida i seguida d'un espai.
 2. El final de línia, si no hi ha la barra inversa «\» a la línia següent.
 3. La barra separadora inversa «\» precedida i seguida d'espai, però indica alhora que el vers que acaba aquí és el mateix del final de la línia anterior.

Pel que fa a les set tragèdies conservades de Sòfocles, s'usa com a text base el de l'edició de Dain-Mazon [*M*], però en línia s'hi incorporen totes les variants que, en el passatge citat corresponent, trobem en el text de les edicions de Pearson [*P*], Dawe [*D*] i Lloyd-Jones-Wilson [*W*]. D'altra banda, pel que fa als fragments, s'usa com a text base el de l'edició de Radt [*R*], però en línia s'hi incorporen les variants del text de l'edició de Nauck [*N*]. El mot o mots de Dain-Mazon, o de Radt, que no corresponen a la lectura d'algun dels altres editors van en negreta. Després vénen a continuació, en cursiva i entre claudàtors, les lliçons variants acceptades pels altres editors, cadascuna precedida per la sigla de l'editor corresponent, en lletra volada, sigla seguida d'una barra separadora. A no ser que siguin usats per tots quatre —o tots dos— editors, els parèntesis inicials «*[*» i «*<*» i la *crux* «*†*» inicial o aïllada dins el text normal van en cursiva i precedits, en lletra volada i cursiva, per les sigles dels editors corresponents. Si aquests signes són finals («*]*», «*>*» o «*†*»), tot es fa de la mateixa manera, llevat que les sigles segueixen aleshores els signes mencionats.

Exclusivament en el cas d'ἄν (sol o participant en les crasis habituals), s'hi afegeix, en lletra subíndex i majúscula, el nom del filòleg responsable de la lliçó variant corresponent, després de la lliçó. A més, també només en els casos apuntats d'ἄν, s'ofereixen totes les incidències d'aquest(s) mot(s) en cada vers, encara que no estiguin recollides en el seu text per cap dels editors de què partim; aleshores, això s'indica concretament amb el signe «*—*», en comptes de la sigla d'un dels editors. A part, si la lliçó esmentada prové del text de manuscrits en sentit específic (papirs o còdexs) o es troba en algun escoli, hem optat aquí per distingir-ho i s'indica, respectivament, per «*mss.*» o «*sch.*», també després de la lliçó i en lletra subíndex, però rodona i minúscula. Cal advertir finalment que, si no és per motius de major claredat, no es fa constar la font del text base, abans de les altres variants relatives a l'ἄν, quan es tracta del text dels manuscrits.

Pel que fa als signes de puntuació i accents en general, no s'indiquen normalment les variants de puntuació i accentuació; només si són significatives i van unides a una altra variant textual.

a) ἄν + aorist, amb pròtasi en aorist

Començaré per un primer grup de cinc casos, tots els quals tenen en comú que el verb, tant el de la principal com el de la subordinada, és un aorist d'indicatiu, el de la principal, naturalment, acompanyat d'ἄν, aspecte que d'ara en endavant donaré per fet i que no caldrà comentar si no és per algun tret o detall peculiar. Tots cinc, així mateix, concreten per context el seu valor irreal en valor d'irreal de passat. D'altra banda, les estructures sintàctiques són molt senzilles; de fet, només s'ha de remarcar que el tercer text, de l'*Electra*, té en la pròtasi una completiva de participi, i el cinquè, de *Les traquínies*, té en l'apòdosi una subordinada de participi amb valor adverbial¹⁶:

16. Els participis d'aquest tipus, els hem anomenat anteriorment, d'una manera general, *complements predicatius*. A partir d'ara, aquí i en els altres casos semblants, hem optat per designar-los senzillament d'una forma més específica i descriptiva, de fet gairebé equivalent: subordinats adver-

AI, 0045 (0044-0046)

{AΘ.} Κἄν ἐξεπράξατ' [^{PD}/ἐξέπραξεν], εἰ κατημέλησ' ἐγώ.

ATENA.— *I l'hauria dut a terme, si jo no me n'hagués desentès.*

AI, 0448as (0447-0449)

καί μὴ (...) / γνώμης ἀπηξαν τῆς ἐμῆς, οὐκ ἄν ποτε

δίκεν κατ' ἄλλου φωτὸς ᾧδ' ἐψήφισαν.

I si (...) no m'haguessin desviat de la meua intenció, mai més no haurien dictat contra cap altre guerrer una sentència d'aquesta mena.

EL, 0373ss (0373-0375)

τῶν τῆσδε μύθων· οὐδ' ἄν ἐμνήσθην ποτέ,

εἰ μὴ κακὸν μέγιστον εἰς αὐτὴν ἰὸν / ἦκουσ',

... a les seves històries, i ni ho hauria mai esmentat, si no hagués sentit dir que l'amenaça un mal molt gran.

OT, 0573a (0572-0574)

{OI.} ὀθούνεκ', εἰ μὴ σοὶ ξυνήλθε, τὰς ἐμάς

οὐκ ἄν ποτ' εἶπεν [^{PDW}/εἶπε] Λαίου διαφθοράς.

EDIP.— *Que, si no hagués estat d'acord amb tu, del meu assassinat de Laios no n'hauria mai parlat.*

TR, 0279a (0278-0280)

ἔκτεινεν· εἰ γὰρ ἐμφανῶς ἠμύνατο,

Ζεὺς τὰν συνέγνω ξὺν δίκῃ χειρουμένω·

hagi mort (...) Si s'hagués venjat públicament, Zeus l'hauria perdonat per aquell acte de sotmetre amb justícia.

b) ἄν + aorist, amb pròtasi en imperfet

N'hem trobat onze casos, de construccions d'ἄν acompanyant un aorist—com en el grup anterior—, però ara amb la pròtasi en imperfet. Els he subdividits en quatre grups atenent, com sempre, a algunes característiques sintàctiques, parant ara atenció tanmateix, i en particular, al valor d'irreal de passat o de present que el context els pot atorgar.

El primer subgrup està format per dos casos amb valor d'irreal de passat. De fet, s'assemblen molt als casos del grup precedent, ja que, encara que la pròtasi està en imperfet, o bé es tracta d'un imperfet d'εἰμί—que pot ser equivalent a un aorist— (text segon, de l'*Edip Rei*), o bé es tracta d'una perífrasi verbal amb un imperfet de τυγχάνω i un participi aorist (primer text, de l'*Edip a Colonos*). L'ἄν d'aquest primer text es troba en els manuscrits, tot i que la llició que accepten els editors és una correcció de Brunck. L'apòdosi del segon text té un infinitiu amb article en funció completiva:

...
bials. Pel que fa a aquestes i d'altres denominacions —i les corresponents classificacions— dels participis, cf., p.e., ADRADOS, F.R. *Nueva sintaxis...* (Madrid 1992), p. 624-641.

OC, 1351aa (1348-1351)

{OI.} Ἄλλ' εἰ μὲν (...) / μὴ 'τύγχαν' (...) προσπέμφας ἐμοὶ

Θησεύς, δικαίων (...)

οὐ τᾶν [BRUNCK -/οὔτε' άν_{ms}] ποτ' ὀμφῆς τῆς ἐμῆς ἐπήσθετο·EDIP.— *Però (...) si de fet no me (l')hagués enviat (...) Teseu, perquè creia just (...), mai ni la meua veu no hauria sentit.*

OT, 1387as (1386-1388)

ἀλλ' εἰ (...) ἔτ' ἦν / πηγῆς δι' ὠτων φραγμός [D/φαργγμός], οὐκ ἄν

ἔσχομην \ τὸ μάποκλήσαι [PDW/μὴ ἀποκλήσαι] τοῦμόν ἄθλιον δέμας,

I si encara hagués pogut barrar la font (que seix) per les orelles, no m'hauria retingut d'obstruir el meu cos desgraciat.

El segon subgrup consta de tres casos, també amb valor d'irreal de passat. Tenen com a característica comuna la senzillesa d'estructura, pel que fa a altres possibles elements concomitants, a més dels de l'estricta correlació pròtasi-apòdosi. En comparació amb els del subgrup anterior, els verbs de la subordinada són aquí simplement imperfects. Ara bé, ja sabem que això no implica en absolut que l'irreal no pugui ser de passat (és a dir, de passat-passat, que es queda en el passat) i hagi de ser-ho de present (o bé de passat-present, que arriba fins al present)¹⁷; la tria del temps per l'autor és deguda aleshores sobretot a l'intent de remarcar l'aspecte duratiu i no puntual del verb que usa en la pròtasi¹⁸. En aquest subgrup, doncs, tenim tres subordinades d'acció durativa i indicadores d'irreal de passat. A part, el tercer text, del *Filoctetes*, duu l'άν repetit:

OT, 0125a (0124-0126)

{OI.} Πῶς οὖν ὀ ληστής, εἰ τι μὴ ξὺν ἀργύρῳ

ἐπράσσειτ' ἐνθένδ', ἐς τὸδ' άν τόλμης ἔβη;

EDIP.— *El lladre, si des d'aquí no s'hagués tramiat alguna cosa amb diners, com hauria arribat a tanta audàcia?*

OT, 0432 (0431-0433)

{TE.} Οὐδ' ἰκόμην ἔγωγ' άν, εἰ σὺ μὴ 'κάλεις.

TIRĒSIAS.— *Jo no hauria vingut, si tu no m'haguessis cridat.*

PH, 1037ss (1037-1039)

ἐπεὶ οὐποτ' άν στόλον / ἐπλεύσατ' άν τόνδ' οὐνεκ' ἀνδρός ἀθλίου,

εἰ μὴ τι κέντρον θεῖον ἦγ' ὑμᾶς ἐμοῦ.

perquè no hauríeu fet mai una tal expedició per mar a causa d'aquest home infortunat, si el fibló d'un déu no us hagués dut a mi.

17. Cf. més amunt, dins aquest mateix apartat, segon paràgraf, on s'esmenta la distinció que ara comentem; vegeu-hi també, en la nostra nota 12, les referències bibliogràfiques a què remetem.

18. Cf., p.e., KAMERBECK, J.C. *The plays of Sophocles. Commentaries. IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), p. 107, on, fent referència al segon text, de l'*Edip Rei*, comenta que s'usa l'imperfect 'κάλεις perquè l'ordre d'Edip és considerada en el seu efecte continuat.

El tercer subgrup, també l'integren tres casos amb valor d'irreal de passat; es distingeixen dels del subgrup anterior perquè les seves estructures sintàctiques, sense ser complexes, no són tan senzilles. El primer text, de l'*Àjax*, té en la pròtasi una completiva d'infinitiu, que constitueix una perífrasi verbal amb ἔμελλε¹⁹. El segon, de l'*Edip Rei*, també té una completiva d'infinitiu en la pròtasi, que al seu torn porta una completiva interrogativa indirecta; a més, duu l'ἄν repetit. El tercer text, de *Les traquíniες*, té igualment en la pròtasi una completiva, interrogativa indirecta, i un participi subordinat amb valor adverbial:

AI, 0444aa (0442-0444)

εἰ ζῶν Ἀχιλλεὺς (...) / κρίνειν ἔμελλε κράτος ἀριστείας τινί,
οὐκ ἂν τις αὐτ' ἔμαρψεν ἄλλος ἄντ' ἔμοῦ.

si Aquil·les en vida hagués pensat adjudicar (...) per premiar l'heroisme d'algu,
no se n'hauria apoderat ningú més que jo.

OT, 1438s (1437-1439)

{KP.} Ἔδρασε ἄν, εὖ τοῦτ' ἴσθ', ἄν, εἰ μὴ τοῦ θεοῦ
πρώτιστ' ἔχρηζον ἐκαμθεῖν τί πρακτέον.

CREONT.— Ho hauria fet, sàrigues-ho bé, si no hagués volgut conèixer abans de part
del déu què havia de fer.

TR, 0897a (0896-0898)

{TP.} Ἄγαν γε μᾶλλον δ', εἰ παροῦσα πλησίον
ἔλευσσεσ οἷ' ἔδρασε, κάρτ' ἄν ᾤκτισσε.

LA DIDA.— I tant; i encara, si haguessis vist, present a la seva vora, el que ha fet,
t'hauries compartit més.

Finalment, el quart subgrup està constituït per tres casos amb valor d'irreal de present. Ja sabem que la presència de l'aorist d'indicatiu no implica necessàriament, en un context irreal, irrealitat de passat-passat; de fet, aquí l'aorist de l'apòdosi no dona efectivament un valor de passat, sinó que és usat perquè expressa l'aspecte d'acció puntual²⁰. El primer text, de l'*Antígona*, té en l'apòdosi una completiva d'infinitiu. El tercer, de l'*Edip Rei*, té en la pròtasi una completiva d'infinitiu, en construcció personal, i en l'apòdosi una completiva interrogativa indirecta i un participi subordinat amb valor adverbial:

AN, 0755 (0754-0756)

{AI.} Εἰ μὴ πατήρ ἦσθ', εἶπον ἄν σ' οὐκ εὖ φρονεῖν.

HÈMON.— Si no fossis el meu pare, diria que ets tu que no raones bé.

19. Cf. KAMERBEEK, J.C. *The plays... I. The Ajax* (Leiden 1953), que arran d'aquest text comenta: «one of the numerous instances where an unfulfilled past is expressed by the imperfect» (p. 98).

20. Cf. el que s'ha dit més amunt, en introduir el segon subgrup, amb les nostres notes 17 i 18. Pel que fa en concret a algun dels textos d'aquest quart subgrup, vegeu, p.e., respecte del tercer text — de l'*Edip Rei* —, KAMERBEEK, J.C. *The plays... IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), p. 100, on afirma que aquí l'aorist no indica temps passat, sinó que exclou la idea de duració; vegeu, també, GOODWIN, W.W. *Syntax of the moods and tenses of the Greek verb* (London 1889), §414.

OC, 0906a (0905-0907)

εἰ μὲν δι' ὀργῆς ἦκον ἧς ὄδ' ἄξιός,
 ἄτρωτον οὐ μεθῆκ' ἄν ἐξ ἐμῆς χειρός·

si em mogués per la còlera que ell mereix, no el deixaria pas anar-se'n indemne de la meua mà.

OT, 0403a (0402-0404)

ἀγλακίσειν [^{PDW}/ἀγλακίσειν]· εἰ δὲ μὴ 'δόκεις γέρον
 εἶναι, παθῶν ἔγνωσ ἄν οἶά περ φρονεῖς.

... l'acció de purificar (Tebes). Si no em semblesis ser un vell, patint coneixeries precisament el que projectes.

c) ἄν+ imperfet, amb pròtasi en aorist

Aquest nou grup és diferent dels anteriors perquè té l'apòdosi en imperfet. La pròtasi, en canvi, com ja hem vist en els primers casos precedents, porta el verb en aorist. És una combinació que, a banda d'indicar els corresponents valors aspectuals, pot ser propensa a manifestar una correlació temporal, de pròtasi de passat projectada cap a una apòdosi posterior que arriba al present. N'he trobat set casos, que he subdividit en dos grups.

El primer dels subgrups, l'integren dos casos, que tenen en comú precisament el tret de no manifestar la correlació temporal a què acabo de fer referència. L'un, de l'*Antígona*, és ambivalent perquè té dues pròtasis coordinades, en aorist i en imperfet, amb valors, respectivament, de passat i present; a través de l'apòdosi, però, em sembla que domina el valor d'irreal de passat. A part, la segona pròtasi inclou un participi subordinat adverbial. L'altre text, en canvi, de l'*Electra*, és un cas clar d'una altra mena d'ambivalència: en si mateix, pel context, s'hi pot veure un irreal o bé de passat o bé de present; gairebé és indiferent atorgar-li un o altre valor. Tots dos textos, a més, duen l'ἄν repetit:

AN, 0905ss (0905-0907)

Οὐ γάρ ποτ' οὐτ' ἄν εἰ (...) μήτηρ ἔφρον / οὐτ' εἰ πόσις μοι
 κατθανῶν ἐτίμηκετο, \ βία πολιτῶν τόνδ' ἄν ἠρόμην πόνον.

Perquè mai, ni encara que hagués estat mare (...), ni encara que un marit se m'estigués corrompent (mort), a desgrat dels ciutadans no hauria emprès aquest treball.

EL, 0439ss (0439-0441)

Ἄρχην δ' ἄν, εἰ μὴ (...) γυνή / πασῶν ἔβλαστε, τάοδε δυσμενεῖς
 χροῖς \ οὐκ ἄν ποθ', ὅν γ' ἔκτεινε, τῷδ' ἐπέστεφε.

De cap manera, si no hagués estat (fos) la dona (...) de totes, no hauria mai intentat (fintentaria mai) oferir aquestes libacions hostils en honor de l'home que ella havia matat.

El segon subgrup està compost de cinc casos. Tots ells indiquen la correlació apuntada en la presentació d'aquest grup, correlació temporal d'una pròtasi de passat amb una apòdosi que arriba fins al present. Els dos primers textos, de l'*Àjax*,

pertanyen al mateix context; són, de fet, dues apòdosis —cadascuna amb el seu ἄν i, encara, la primera el duu repetit— que tenen la mateixa pròtasi. L'apòdosi del primer text, a més, comprèn un participi subordinat adverbial. Al final, els mots νῦν δ' (vers 1060) expressen una transició comuna de l'irreal al real²¹, que ve a continuació. El tercer text, de l'*Antígona*, té en la pròtasi un participi subordinat adverbial; a més, duu l'ἄν repetit. Al final, també hi ha una transició, per contrast, de l'irreal al real (τοῖσδε δ' ..., vers 468). El quart text, de l'*Edip a Colonos*, porta l'ἄν repetit. També l'hi porta el cinquè text, de l'*Edip Rei*. D'altra banda, aquest cinquè text expressa una irrealitat sense que hi hagi consciència que serà depassada, de fet, per la realitat que serà coneguda després²². En l'apòdosi té una perfrasi verbal amb l'imperfet d'εἰμί i un participi perfet, que equival a un plusquamperfet²³:

AI, 1058as (1057-1059)

καὶ μὴ θεῶν τις (...) ἔσβησεν,

ἡμεῖς μὲν ἄν τήνδ' [^W/τῆδ'] (...) τύχην [^W/τύχη]

θανόντες [^D/φθάνοντες] ἄν προὐκείμεθ' αἰσχίστω μόρῳ,

I si un déu no hagués apagat (...), nosaltres, havent sofert aquesta (...) dissort, jauríem aquí de la mort més vergonyosa

AI, 1060aa (1057-1060)

καὶ μὴ θεῶν τις (...) ἔσβησεν, / ἡμεῖς μὲν (.. / ..) ἄν

προὐκείμεθ' (...) \ οὗτος δ' ἄν ἔζη. Νῦν δ' ἐνήλλαξεν θεός

I si un déu no hagués apagat (...), nosaltres (...) jauríem aquí (...), i ell viuria. Però un déu ha canviat...

AN, 0466ss (0466-0468)

Ἐτ' ἄλλ' ἄν, εἰ τὸν ἐξ ἐμῆς / μητρὸς θανόντ' ἄθαπτον

ἠνσχόμην [^D/ἠνσχόμην] νέκυντ' [^W/[<]δοντ' > ἠνσχόμην], \

κείνοις ἄν ἤλγουν· τοῖσδε δ' οὐκ ἄλγύνομαι.

per contra, si el cadàver d'un fill de la meua mare mort jo hagués suportat que restés insepult, me n'afligiria; però d'això altre no me n'afligeixo pas.

OC, 1366a (1365-1367)

Εἰ δ' ἐξέφυσα τάσδε μὴ 'μαυτῶ τροφούς

τάς παιδάς, ἧ τὰν οὐκ ἄν ἦ, τὸ σὸν μέρος·

Si no hagués engendrat aquestes filles que em nodreixen, certament, pel que fa a tu, jo no hi seria.

OT, 0261as (0260-0262)

ἔχων δὲ (...) / κοινῶν τε παιδῶν κοίν' ἄν, εἰ κείνῳ γένος

μὴ 'δυστύχησεν, ἦν ἄν ἐκπεφυκότα—

21. KAMERBEEK, J.C. *The plays... I. The Ajax* (Leiden 1953), p. 206.

22. Cf. KAMERBEEK, J.C. *The plays... IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), p. 76.

23. Aquesta equivalència amb un plusquamperfet fa que el text que ens ocupa pugui ser considerat també, malgrat que la pròtasi tingui el verb en aorist d'indicatiu, com a pertanyent al grup «3.e)», del qual tractarem més endavant. Altrement, la perfrasi aquí utilitzada és més manejable mètricament que el plusquamperfet, i aquest deu ser un dels motius del seu ús (cf. KAMERBEEK, J.C. l.c.).

i tinc (...) i tindriem nascuts en comú fills comuns, si no se li hagués desgraciat el llinatge.

d) ἄν + imperfet, amb pròtasi en imperfet

Tenim aquí el grup més ampli de tots els que hem analitzat fins ara. Consta de catorze casos, que he subdividit en cinc grups. La característica general és que pròtasi i apòdosi duen el verb en imperfet.

El primer subgrup consta de quatre casos. Tots ells comparteixen l'ambivalència de poder-se interpretar tant com a irreal de passat o com a irreal de present. Els dos primers textos, de l'*Electra*, potser s'inclinen més cap a la irrealitat de passat. El primer té en l'apòdosi un infinitiu complement d'un adjectiu, i el segon, en la pròtasi, una perífrasi verbal amb l'imperfet de κωρέω i un participi present. Els altres dos textos, en canvi, de l'*Edip Rei* i de nou l'*Electra*, potser s'inclinen més aviat cap a la irrealitat de present:

EL, 0557a (0556-0558)

{ΚΛ.} Καὶ μὴν ἐφίημι· εἰ δέ μ' ὄδ' αἰεὶ λόγους
ἐξηρχες, οὐκ ἂν ἦσθα λυπηρὰ κλύειν.

CLITEMNESTRA. — *I tant que t'ho permeto! Si haguessis començat (/comencessis) a parlar-me sempre en aquest to, no hauries estat (/series) molesta de sentir.*

EL, 1332as (1331-1333)

Ἄλλ' εἰ (...) μὴ κύρουν ἐγὼ / πάλαι φυλάσσω, ἣν ἂν ὑμῖν ἐν
δόμοις ἢ τὰ δρώμεν ὑμῶν πρόσθεν ἢ τὰ σώματα·

Si jo no hagués estat (...) fa estona fent la guàrdia, els vostres projectes s'haurien trobat dins el palau abans que les vostres persones.

OT, 0591 (0591-0593)

εἰ δ' αὐτὸς ἦρχον, πολλὰ κἂν ἄκων ἔδρων.

si jo governés, faria (/hauria fet) moltes coses fins i tot a contracor!

EL, 0605a (0604-0606)

ἐπητιάσω· καὶ τόδ', εἴτερό ἐσθενον,
ἔδρων ἂν, εὖ τοῦτ' ἴσθι. Τοῦδέ γ' οὐνεκα

(m')has acusat (...) I, en efecte, si tingués força (/hagués pogut), ho estaria fent (/hauria fet), sàpigues-ho bé. Per això...

El segon subgrup està integrat per dos casos que manifesten una correlació temporal semblant a la comentada més amunt, amb algunes diferències que gairebé n'inverteixen el sentit. Ara és a partir d'una ambivalència entre passat i present en la pròtasi que s'arriba a una clara irrealitat de passat en l'apòdosi. El primer text, de l'*Electra*, té en l'apòdosi una oració d'infinitiu subordinada temporal. A més, al final hi ha a continuació una clàusula relativa real que emfasitza, per contrast, el caràcter irreal de la suposició anterior²⁴. El segon text, del *Filoctetes*, té

24. Cf. KAMERBEEK, J.C. *The plays... V. The Electra* (Leiden 1974), p. 133.

en l'apòdosi una perifrasi verbal amb l'imperfet d'εἰμί i un participi present, que equival a un imperfet²⁵; en la pròtasi, dos participis predicatius completius:

EL, 0993as (0992-0994)

{XP.} Καὶ πρὶν γε φωνεῖν (...), εἰ φρονῶν / ἐτύγχαν' αὐτῆ μὴ
κακῶν, ἐσφίξει' ἂν \ τὴν εὐλάβειαν, ὥσπερ οὐχὶ σφίζεται.

CRISÒTEMIS.— *Precisament abans de parlar (...), si no s'escaigués que aquesta té pensaments esgarriats, hauria observat la precaució, cosa que de fet no observa.*

PH, 1219as (1218-1221)

^W/(...) καὶ πάλαι νεὸς ὁμοῦ

στείχων ἂν ἦ σοι τῆς ἐμῆς, εἰ μὴ πέλας

Ἵδουσσέα στείχοντα τόν τ' Ἀχιλλέως / (...) ἰόντ' ἐλεύσομεν.^W

(...) i fa estona que, per tu, me n'hauria anat al costat del meu vaixell, si no veiés prop Ulisses que s'acosta i (el fill) d'Aquil·les, que vénen (cap aquí)...

El tercer subgrup també consta de dos casos, ambdós de l'*Edip a Colonos*. Tencn en comú que manifesten sense ambivalències un valor d'irreal de passat. L'apòdosi del primer text és alhora una consecutiva, depenent de ὥστε²⁶; la pròtasi duu un participi subordinat adverbial. D'altra banda, a continuació d'aquest primer text, hi ha l'expressió νῦν δ' (vers 273), que ja hem vist abans²⁷ que serveix per a introduir la realitat després d'una irreal precedent²⁸:

OC, 0272a (0271-0273)

δοτις παθῶν μὲν ἀντέδρων, ὥστ' εἰ φρονῶν

ἔπρασσον, οὐδ' ἂν ᾧδ' ἐγνόνμην κακός;

el qui ha tornat el mal que havia sofert, de manera que, encara que hagués obrat en plena consciència, ni per això hauria esdevingut criminal.

OC, 0951s (0950-0952)

Καὶ ταῦτ' ἂν οὐκ ἐπρασσον, εἰ μὴ μοι πικρῶς

αὐτῷ τ' ἄρας ἦρατο καὶ τῶμῳ γένει

I no hauria fet això, si ell no hagués llançat imprecacions cruels contra mi mateix i el meu llinatge.

El quart subgrup comprèn igualment dos casos. Al contrari dels casos del subgrup tercer, tenen un valor ben clar d'irreal de present. A part, comparats sobretot amb els casos del subgrup següent, comparteixen una gran senzillesa en l'estructura sintàctica, almenys pel que fa a altres possibles elements concomitants, a més dels de l'estricta correlació pròtasi-apòdosi. El primer text, de l'*Electra*, té en la pròtasi una completiva d'infinitiu. El segon, de l'*Edip Rei*, té a continuació l'express-

25. Cf. KAMERBEEK, J.C. *The plays... VI. The Philoctetes* (Leiden 1980), p. 165.

26. Vegeu, p.e., KAMERBEEK, J.C. *The plays... VII. The Oedipus Coloneus* (Leiden 1984), p. 59; cf., també, GOODWIN, W.W. *Syntax of the moods and tenses of the Greek verb* (London 1889), §602.

27. Vegeu «3.c)», segon subgrup, amb la nostra nota 21.

28. Cf. KAMERBEEK, J.C. (Leiden 1984), *l.c.*

sió de contrast entre la realitat i el valor d'irreal precedent a què acabem de fer referència en el subgrup anterior (νῦν δ', vers 1512):

EL, 0394 (0393-0395)

{XP.} Ἄλλ' ἦν ἄν, εἰ σύ γ' εὖ φρονεῖν ἠπίστασο.

CRISÒTEMIS.— *Però ho seria, si sabessis raonar bé.*

OT, 1512a (1511-1513)

Σφῶν δ', ὧ τέκν', εἰ μὲν εἰχέτην ἤδη φρένας,

πόλλ' ἄν παρήνουν· νῦν δὲ τοῦτ' εὐχεσθέ μοι [^D/εὐχεσθ'· ἐμὲ]

I vosaltres, filletes, si ja tinguéssiu capacitat d'entendre, jo us donaria molts consells. De moment, però, pregueu això per mi, que...

El cinquè i últim subgrup, el componen quatre casos. Són molt semblants als del subgrup anterior: manifesten un valor d'irreal de present, però amb la diferència que les estructures sintàctiques són una mica més complexes i poden originar una certa ambivalència, almenys en els dos primers textos. En efecte, el primer text, de l'*Edip Rei*, té en la pròtasi una perífrasi verbal amb l'imperfet de τυγχάνω i un participi present; ara bé, en l'apòdosi té una completiva d'infinitiu, infinitiu present d'εἰμί que tanmateix més aviat indica passat: la irrealitat de present que expressen ἔφην + ἄν pot ser llavors considerada també de passat perquè és el valor que sembla aportar-hi la completiva. El segon text, d'un fragment d'*Els escrits*, és, en canvi, en la pròtasi on té, semblantment, dues completives d'infinitiu amb infinitius presents que tanmateix poden indicar passat: la condicional irreal de present, amb εἰ + ἦν, potser podria ser entesa alhora com a irreal de passat, a partir del possible valor de les completives; tindríem, així, un altre cas de la correlació temporal de què s'ha parlat anteriorment, amb una pròtasi de passat projectada cap a una apòdosi que arriba al present²⁹. Aquest segon text té, a més, un participi subordinat adverbial en la primera completiva de la pròtasi. Els dos últims textos, de l'*Edip a Colonos*, pertanyen a un mateix context³⁰. El tercer text té dues pròtasis coordinades, l'una amb el verb en participi i l'altra en imperfet d'indicatiu, que, de fet, són les mateixes del quart text; aquests dos textos, doncs, per la pròtasi en participi podrien pertànyer al proper apartat («4.b»). Les apòdosis del tercer i quart text, no només —com acabem d'indicar— comparteixen les pròtasis, sinó que, cadascuna amb el seu ἄν, estan coordinades; la del quart text va coordinada alhora, per una conjunció adversativa, amb una altra apòdosi, també en imperfet d'indicatiu, però sense repetir l'ἄν, apòdosi adversativa que inclou una completiva interrogativa indirecta que, al seu torn, té una completiva d'infinitiu:

OT, 0349a (0348-0350)

μη̄ χερσὶ καίνων· εἰ δ' ἐτόγγανες βλέπων,

καὶ τοῦργον ἄν σοῦ τοῦτ' ἔφην εἶναι μόνου.

29. Cf. la presentació del grup «3.c» i el seu segon subgrup.

30. Cf. el comentari que en fa, p.e., KAMERBEEK, J.C. *The plays... VII. The Oedipus Coloneus* (Leiden 1984), p. 135.

... sense matar amb les teves mans. Però si per ventura hi veiessis, diria que ets tu sol qui ha fet aquesta acció.

0557, 003aa (001-003)

ἀλλ' εἰ μὲν ἦν κλαίουσιν ἰᾶσθαι κακὰ / καὶ τὸν θανόντα δακρῦοις
ἀνιστάναί, ἢ ὁ χρυσὸς ἦσσαν κτῆμα τοῦ κλαίειν ἂν ἦν.

Però si fos possible remeiar (/haver remeiat) els mals tot plorant i ressuscitar (/haver ressuscitat) el mort amb llàgrimes, l'or seria una riquesa inferior als plors.

OC, 0924ss (0924-0927)

Οὐκουν ἔγωγ' ἂν, σῆς ἐπεμβαίνων χθονός, / οὐδ' εἰ (...) εἶχον
(...) ἂ ἄνευ γε τοῦ κραινοντος (...) / οὐθ' εἶλκον

No, jo, si entrava a la teva terra, ni que tingués (...), sense comptar amb el qui mana (...), no (m'enduria) a ròssec (ningú).

OC, 0927as (0925-0928)

οὐδ' εἰ τὰ πάντων εἶχον ἐνδικώτατα, / (... / ..) οὐτ' ἂν ἦγον,
ἀλλ' ἠπιστάμην ἢ ξένον παρ' ἄστοις ὡς διαιτᾶσθαι χρεῶν.

ni que tingués les raons més legítimes (...) no m'enduria (ningú), sinó que sabia com cal que es comporti un estranger entre els ciutadans.

*e) ἂν + imperfet o plusquamperfet, amb pròtasi, respectivament,
en plusquamperfet o imperfet*

Aquest últim grup del primer gran apartat que aquí estem examinant només conté dos casos, tanmateix pertanyents per sentit, respectivament, als subgrups tercer i quart del grup anterior. Tan sols els hem separat, i n'hem fet un grup a part, per les característiques formals diferents: pròtasi amb el verb en plusquamperfet, el primer, i apòdosi també amb el verb en plusquamperfet, el segon. El primer text, de *Les traquíniès*, té un valor d'irreal de passat, com els altres dos textos del mencionat subgrup tercer; l'apòdosi duu el verb en imperfet d'indicatiu. El segon text, de *l'Edip Rei*, té, en canvi, valor d'irreal de present, també com els textos corresponents del subgrup quart anterior; la pròtasi conté una perífrasi verbal amb l'imperfet de κυρέω i un participi present; al final, a més, té a continuació l'expressió νῦν δ' (vcrs 985), que s'utilitza sovint com a transició de l'irreal al real³¹. En aquest grup, hi podríem afegir un text de què hem tractat abans, amb una perífrasi verbal equivalent a plusquamperfet en l'apòdosi i amb aorist en la pròtasi: OT, 261as³², text que manifesta la correlació temporal, allí comentada, d'una pròtasi de passat amb una apòdosi que arriba fins al present:

TR, 0087a (0086-0088)

{ΥΛ.} Ἄλλ' εἴμι, μήτερον εἰ δὲ θεοφάτων ἐγὼ

31. Cf., p.e., més amunt, grup «3.c)», segon subgrup, amb la nostra nota 21. Vegeu també, pel que fa a aquest text que ara estudiem, KAMERBEEK, J.C. *The plays... IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), p. 193.

32. Vegeu el segon subgrup de «3.c)», amb la nostra nota 23.

βάξιν κατήδη τῶνδε, κᾶν πάλαι παρῆ·

HIL-LOS.— *Llavors hi aniré, mare; però, si jo hagués conegut la resposta d'aquests divins anuncis, hi hauria estat present ja fa temps.*

OT, 0984s (0983-0985)

{OI.} Καλῶς ἅπαντα ταῦτ' ἄν ἐξείρητό σοι,

εἰ μὴ κύρξει ζῶσ' ἢ τεκοῦσα· νῦν δ' ἐπεὶ

EDIP.— *Tot això estaria molt ben dit per tu, si no estigués viva la que em va infantar; però, ja que...*

4. "Av com a indicador d'irreal, amb principal i subordinada explícites, respectivament en el mode indicatiu i en participi

Entrem en un nou apartat, aparentment força diferent, que comprèn els casos en què la pròtasi està expressada per mitjà d'un participi adverbial. Teòricament podríem trobar compostes així totes les varietats de construccions que hem vist fins aquí. De fet, però, la seva incidència és molt més minsa: només n'he trobat deu casos, que he dividit en dos grans grups, d'acord amb el temps del verb de l'apòdosi.

a) äv + aorist d'indicatiu

Aorist d'indicatiu en l'apòdosi i participi en la pròtasi. N'hi ha cinc casos, que he subdividit en dos grups, atenent sobretot, com ja he anat fent anteriorment, al valor d'irreal de present o de passat que manifesten.

El primer subgrup està integrat per tres casos. Tenen en comú que no indiquen, almenys exclusivament, irreal de passat. El primer, de l'*Àjax*, indica només irreal de present. El segon —d'un fragment d'*Els colquidencs*— i el tercer —de l'*Edip Rei*— són, en canvi, ambivalents: se'ls pot entendre com a irreals de passat o bé com a irreals de present. El primer cas duu l'äv repetit segons la proposta de l'editor Dawe, basada en el text dels escolis; el participi és de present. El segon text té el participi d'aorist; el seu valor, si bé ja hem dit que és ambivalent, potser es decanta més cap a l'irreal de passat. El tercer text té el participi de present; l'apòdosi és una completiva interrogativa indirecta depenent d'οἶδα, i duu un altre participi subordinat adverbial —concretament, temporal—, que és un participi aorist; com en el cas del segon text, l'ambivalència hi és, però em sembla que el sentit es decanta més aviat cap a l'irreal de passat³³:

33. Fins i tot podem dir que l'ambivalència no és, de fet, entre la irrealitat de passat i la de present. La de present no té gaire sentit; en tindrà potser la possibilitat de present-futur, però s'utilitzaria l'optatiu. Em sembla que és un cas molt peculiar: l'ambivalència rau particularment, crec, entre la irrealitat de passat-passat i una mena d'irrealitat de passat projectada al futur. Edip exposa el seu pensament en el moment de treure's la vista: es tracta aleshores d'una potencialitat de present-futur; però explicat després dels fets és ja un potencial de passat no realitzat de moment, que esdevé irreal; de passat-passat o bé de passat-present o, potser, de passat-futur? Perquè, d'alguna manera, l'expressió encara tendeix —o bé està en tensió— cap a la potencialitat de present-futur viva abans i ara aparentment oblidada.

AI, 0082 (0081-0083)

Φρονοῦντα γὰρ [ῥ/τᾶν_{DAWE}] νιν [τᾶν_{sch}] οὐκ ἂν ἐξέστην ὄκνω.
 (ULISSES.—) *Si tingués seny, no l'evitaria pas per por.*

0338, 001s (001-002)

κἄν ἐθαύμασας

τηλέσκοπον πέμφιγα χρυσέαν ἰδών

I l'hauries admirat si haguessis vist (/de veure) l'auri raig del sol que s'albira de lluny.

OT, 1372as (1371-1373)

Ἐγὼ γὰρ οὐκ οἶδ' ὄμμασιν ποίοις βλέπων / πατέρα ποτ' ἂν

προσείδον εἰς Ἄιδου μολών, \ οὐδ' αὖ τάλαιναν μητέρ',

No sé amb quins ulls, si hi veïés, hauria pogut (/podria encara) mirar el meu pare, en arribar a l'Hades, ni la meva dissortada mare.

El segon subgrup consta de dos casos, que comparteixen el valor d'irreal de passat. Els dos textos són del *Filoctetes*. La pròtasi de participi del primer text és un genitiu absolut; el participi és de present. També és de present el participi del segon text³⁴:

PH, 0412s (0411-0413)

{NE.} Οὐκ ἦν ἔτι ζῶν, ᾧ ξέν' οὐ γὰρ ἂν ποτε

ζῶντός γ' ἐκείνου ταῦτ' ἐσολήθην ἐγώ.

NEOPTOLEM.— Ja no era viu, estranger. Mai, si aquest heroi hagués viscut, no se m'hauria espoliat així.

PH, 0947s (0946-0948)

εἶδωλον ἄλλως· οὐ γὰρ ἂν σθένοντά γε

εἰλέν μ'· ἐπεὶ οὐδ' ἂν ᾧδ' ἔχοντ', εἰ μὴ δόλω.

un fantasma va! Poc s'hauria apoderat de mi, estant jo fort: perquè ni així (podria /hauria pogut), estant com estic, si no ho (fes /hagués fet) per l'astúcia.

b) ἂν + imperfet d'indicatiu

Participi en la pròtasi i imperfet en l'apòdosi. També n'hi ha només cinc casos, que he subdividit en dos grups, atenent igualment sobretot al valor d'irreal de pas-

34. Cal afegir que el segon text duu a continuació una altra construcció irreal amb ἂν, de valor ambivalent entre passat i present, la qual té els verbs personals de l'apòdosi i la pròtasi sobreentesos; és per això que aquesta construcció serà tractada més endavant, quan en la propera tramesa abordem el fet dels elements sobreentesos. D'altra banda, cf. ELLENDT, F.; GENTHE, H. *Lexicon Sophocleum* (Hildesheim 1965, rp. de 1972), p. 44, on trobem que tots dos textos d'aquest subgrup, juntament amb d'altres —p.e. l'últim de l'anterior subgrup: OT, 1372as— també classificats d'una manera força discutible, hi són citats com a casos en què la pròtasi no és explícita. És a dir, no es considera que els participis esmentats siguin equivalents a una pròtasi. Sobre aquest *Lexicon Sophocleum*, el seu valor, però també alguns aspectes discutibles o poc acceptables, vegeu, esp., les notes 5 i 24 del nostre article sobre la primera part del tema (citats aquí més amunt, en la nostra nota 1).

sat o de present que pot distingir-los. A part, podríem considerar un altre cas com d'aquest grup, amb un valor d'irreal de present; l'hem analitzat abans com a pertanyent, de fet, al cinquè subgrup del grup «3.d)»: OC, 924-928. Es tracta realment de dos textos que pertanyen al mateix context, que tenen les apòdosis coordinades, totes en imperfet d'indicatiu, i que tenen dues pròtasis, també coordinades, l'una en imperfet d'indicatiu i l'altra en participi present; és per aquest participi, doncs, que podrien pertànyer alhora al grup que ara estem examinant.

El primer subgrup consta de tres casos, que tenen en comú el fet de ser ambivalents pel que fa al valor irreal: tant és possible interpretar-lo de passat com de present. El primer text, de l'*Antígona*, té dues apòdosis coordinades, amb un sol ἄν i un sol imperfet, ja que en la segona apòdosi estan sobreentesos; la primera té com a pròtasi un genitiu absolut, amb un participi aorist; la pròtasi de la segona duu el verb en aorist d'indicatiu. El segon text, de l'*Electra*, és, de fet, un *cas especial sense ἄν*³⁵. Amb tot, també és acceptable la correcció de Heath que incorpora l'ἄν, correcció admesa en el seu text pels editors Dawe i Lloyd-Jones-Wilson. El participi és de present; a part de considerar-lo constituent de la pròtasi, aquest participi es podria considerar, o bé alhora, o bé exclusivament —i llavors la pròtasi estaria sobreentesa—, com a integrant d'una perífrasi verbal amb l'imperfet de λανθάνω; crec preferible considerar-lo constituent de la pròtasi i, a tot estirar, alhora integrant de la perífrasi verbal³⁶. El tercer text, d'un fragment (de l'*Assemblea de les dones*) d'Aristòfanes referit a l'*Ínac*³⁷, té el participi de perfet, passiu; l'apòdosi duu un infinitiu completament d'un adjectiu:

AN, 0909s (0908-0910)

πόσις μὲν ἄν μοι κατθανόντος ἄλλος ἦν,
καὶ παῖς ἀπ' ἄλλου φωτός, εἰ τοῦδ' ἤμπλακον

De marit, mort el meu, jo en podia haver tingut un altre, i un fill d'un altre home, si del meu hagués estat privada.

EI., 0914a (0913-0915)

ἀλλ' οὐδὲ μὲν δὴ μητρὸς οὐθ' ὁ νοῦς φιλεῖ
τοιαῦτα πράσσειν οὔτε δρῶσ' ἐλάνθανεν ^[*DW*/ἐλάνθαν' ἄν *HEATH*]

Però tampoc el cor de la nostra mare no sol optar per fer unes tals coses ni, si les feia (/hagués fet), ens passaria (/hagués passat) per alt.

0281, 001ss (001-004)

... «ἐπιτήδειός γ' ἄν ἦν (.. / ..) / τὴν τοῦ Πανόπτου διφθέραν
ἐνημμένος ἴ εἴπερ τις ἄλλος βουκολεῖν τὸ δῆμιον» // vv. 1-4 [*N*]

35. Sobre aquest tema, vegeu el nostre article sobre la primera part del tema (citat aquí més amunt, en la nostra nota 1), p. 7-20, esp. p. 10, 17 i 19-20. D'altra banda, pel que fa a aquest tipus d'omissió, cf., p.e., GOODWIN, W.W. *Syntax of the moods and tenses of the Greek verb* (London 1889), §431 i 432.

36. Pel que fa a tot aquest text i al seu sentit, amb un comentari sobre l'omissió de l'ἄν i sobre algunes de les conjectures per recuperar-lo, cf., KAMERBECK, J.C. *The plays... V. The Electra* (Leiden 1974), p. 125-126.

37. *Assemblea de les dones*, 79-81. L'escolhiasta relaciona aquests versos d'Aristòfanes amb l'*Ínac* de Sòfocles.

... *sens dubte seria capaç (...), tot embolcallant-se amb la samarra de Panopta (Idel Tot-ho-veu), de péixer el botxí com cap altre.*

El segon subgrup està integrat tan sols per dos casos. Tenen en comú la correlació temporal que hem indicat més amunt³⁸, segons la qual la pròtasi indica un valor d'irreal de passat, però que es projecta en l'apòdosi fins al present. El primer text, de l'*Àjax*, té dues apòdosis coordinades, amb un sol ἄν. El participi de la pròtasi és d'aorist, passiu. El segon text, de l'*Edip Rei*, té el participi d'aorist:

AJ, 1229s (1228-1230)

Ἦ που τροφεις ἄν μητρός εὐγενοῦς ἄπο

ὑψήλ' ἐκόμπεις [^{PDW}/ἐφώνεις] κάπ' ἄκρων ὠδοιπόρεις,

Sens dubte, criat per una mare noble, altivament et jactaries, i caminaries arrogant.

OT, 1354s (1353-1355)

Τότε γάρ ἄν θανών

οὐκ ἦν [^{PDW}/ἦ] φίλοισιν οὐδ' ἔμοι τοσόνδ' ἄχος.

Perquè si hagués mort aleshores, no seria una tan gran aflicció ni per als meus ni per a mi.

5. *Av com a indicador d'irreal acompanyant un infinitiu, substituït d'un indicatiu, amb principal i subordinada explícites

Aquest nou gran apartat inclou casos que són, relativament —és clar—, molt diferents dels anteriors. La seva incidència, però, és molt petita: només cinc textos. L'infinitiu de l'apòdosi, que porta l'ἄν, actua com a substituït de l'indicatiu i procedeix normalment d'una estructura sintàctica completiva; també pot tenir altres procedències, com la de la construcció consecutiva (en tenim aquí un exemple en l'últim text, de l'*Electra*). He fet una divisió en dos grups, d'acord amb el mode verbal de la pròtasi.

a) ἄν + infinitiu, amb pròtasi en indicatiu

N'hi ha només dos casos. Tots dos són d'estructura senzilla i tenen el valor d'irreal de present. Els dos infinitius són completius: el primer —de l'*Electra*— és de present i el segon —de l'*Edip Rei*— és de perfet. El primer text té, en la pròtasi, el verb en imperfet d'indicatiu; a més, després es troba, a continuació, l'expressió νῦν δ' (vers 313), que s'utilitza sovint com a transició de la irrealitat a la realitat³⁹. El segon text, en la pròtasi, té un present d'indicatiu, però ha estat molt ben acceptada entre els especialistes la correcció de Hermann, que canvia el present per l'imperfet, correcció adoptada per l'editor Lloyd-Jones-Wilson; em sembla una

38. Vegeu la presentació del grup «3.c».

39. Cf., p.e., més amunt, grup «3.c» segon subgrup, amb la nostra nota 21. Vegeu també, entre d'altres casos, el d'OT, 985, grup «3.e».

bona solució perquè respecta molt bé el sentit del context. El problema més important d'aquest text rau, amb tot, en el fet que l'infinitiu de l'apòdosi depèn, com a completiu, d'οἶδα, construcció no fàcilment explicable sintàcticament; és un tema tanmateix en què ara no pertoca entrar⁴⁰:

EL, 0312s (0311-0313)

{HL.} Ἦ κάρτα μὴ δόκει μ' ἄν, εἴπερ ἦν πέλας,
θυραῖον οἴχνεϊν· νῦν δ' ἄγροισι τυγχάνει.

ELECTRA. — *I tant! No creguis pas que, si fos prop d'aquí, jo sortiria de casa; però ara és al camp.*

OT, 0693a (0692-0694)

ἴσθι δὲ παραφρόνιμον ἄπορον ἐπὶ φρόνιμα
πεφάνθαι μ' ἄν, εἴ σε νοσφίζομαι [^{W/σ'} ἐνοσφίζομαι],
sàpigues-ho, que semblaria un insensat, incapaç pel que fa al raonament, si t'abandonés (t'abandono).

b) ἄν + infinitiu, amb pròtasi en participi

Només n'hi ha tres casos. Dos infinitius són completius, dels dos primers textos —de l'*Edip a Colonos* i del *Filòctetes*—, i un és consecutiu, el ja esmentat abans en la presentació d'aquest apartat, el de l'últim text —de l'*Electra*—. El primer text té el valor d'irreal de present; l'infinitiu és d'aorist i el participi és de present; teòricament podria defensar-se també un valor de potencialitat de present-futur, perquè les equivalències possibles d'infinitiu i participi en aquestes construccions no són unívokes, però tanmateix el context crec que indica clarament que es tracta, com s'ha dit abans, d'una irrealitat de present⁴¹. El segon text té un valor ambivalent en la pròtasi, però acaba en l'apòdosi amb un valor clar d'irreal de passat⁴²; l'infinitiu i el participi són d'aorist⁴³. El tercer text manifesta ambivalència entre els valors d'irreal de passat i d'irreal de present; l'infinitiu, consecutiu, i el participi són, també, ambdós d'aorist:

OC, 0999a (0998-1000)

θεῶν ἀγόντων· οἷς [^{PW/ῶστ'}] ἐγὼ οὐδὲ τὴν πατρός
ψυχὴν ἄν οἶμαι ζῶσαν ἀντειπεῖν ἐμοί.

conduït pels déus; en tals circumstàncies (/de manera que) jo penso que ni l'ànima del meu pare, si fos viva, no tindria res a objectar-me.

40. He intentat obviar el problema en la traducció, evitant la relació directa entre ἴσθι i πεφάνθαι. Pel que fa a aquesta construcció, cf., p.e., GOODWIN, W.W. *Syntax of the moods and tenses of the Greek verb* (London 1889), §915.2. D'altra banda, respecte de tot aquest text, vegeu-ne el comentari de KAMERBEK, J.C. *The plays... IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), p. 146-147.

41. Cf., p.e., KAMERBEK, J.C., *The plays... VII. The Oedipus Coloneus* (Leiden 1984), p. 143.

42. N'hem trobat anteriorment alguns casos, de textos, que tenen aquest valor: vegeu el segon subgrup del grup «3.4».

43. Cf. el breu i precís comentari que fa d'aquest text, KAMERBEK, J.C. *The plays... VI. The Philoctetes* (Leiden 1980), p. 90.

PH, 0536s (0535-0537)

Οἶμαι γὰρ οὐδ' ἂν δμμασιν μόνην [^{PDW}/μόνον] θέαν
ἄλλον λαβόντα πλὴν ἐμοῦ τλῆναι τάδε·

Ja que no crec que ningú, tret de mi, que amb els seus ulls veiés només aquest espectacle, ho hagués suportat.

EL, 0756a (0755-0757)

ἔλυσαν αἵματηρόν, ὥστε μηδένα
γνῶναι φίλων ἰδόντ' ἂν ἄθλιον δέμας.

el deslliguen, cobert de sang, en tal estat que cap dels seus amics, si el veiés (/l'hagués vist), no reconeixeria (/hauria reconegut /podia haver reconegut) la seva pobra despulla.

Hem procurat oferir una exposició que, d'entrada, ens sembla que està basada en una adequada abundància del material —aplegat en una recerca que esperem que hagi estat exhaustiva—. Després, aquest material, hem intentat analitzar-lo minuciosament i ordenar-lo de la manera més clara possible. Aquí teniu uns primers resultats, i desitgem que esdevinguin una eina útil per a recerques posteriors. Tanmateix, manca encara per exposar molt del material que tenim recollit. En un proper treball pensem presentar finalment tot el que resta d'ἄν amb valor d'indicador d'irreal en Sòfocles, acompanyat de les síntesis i dels índexs que puguin ser pertinents.